

SELEKTIVNI OBLICI TURIZMA

PREDAVANJE 13

Dr Branislav Rabotić, prof.

VISOKA TURISTIČKA ŠKOLA STRUKOVNIH STUDIJA
2012.

VERSKI I DUHOVNI TURIZAM

- ◆ Religija je organizovani sistem verovanja, ceremonija, običaja, obožavanja usmerenih na jednog vrhovnog boga ili božanstvo (*monoteizam*) ili na određeni broj bogova/božanstava (*politeizam*). Ona je, u prvom redu, stav prema svetu.
- ◆ Vernik jedne religije može imati isti ili sličan doživljaj kao i vernik neke druge, ali sledbenici svake vere sebe izražavaju različito na racionalnom, emocionalnom i moralnom planu.
- ◆ Osim osam glavnih religija (judaizam, hrišćanstvo, budizam, islam, hinduizam, šinto, daoizam i konfučijanizam), u svetu postoji ogroman broj verovanja, kultova, mitova i sekti. Najrasprostranjeniji: hrišćanstvo (2,1 mlrd.) i islam (1,3 mlrd.).

- ◆ Verski turizam jedan je od najstarijih oblika turističkih putovanja, a danas predstavlja vrlo značajan i propulzivan sektor globalnog turizma. Zbog ekonomskog potencijala, prirodno je što se sve veća pažnja poklanja raznim pitanjima upravljanja i promocije ovog oblika turizma.
- ◆ U staroj Grčkoj, glavne „destinacije“ takvih putovanja bila su svetišta Zeusa u Olimpiji, Apolona u Delfima i Asklepija u Epidaurusu.
- ◆ Osim svegrčkih (panhelenskih) svetišta bilo je i lokalnih, u pojedinim *polisima*.
- ◆ Inače, u grčkim svetištima, tokom rimskog doba, postojali su i brojni domicilni vodiči, što je jedan od najstarijih primera „interpretacije“ baštine: *eksegeti* (tumači) ili *mistagogi*.

Koncepti verskog turizma

- ◆ Religijski turizam je fokusiran na posetu religijskim mestima (lokalitetima), atrakcijama i destinacijama, a glavni cilj mu je angažovanje učesnika na jačanju određene vere. Da bi se moglo govoriti o religijskom turističkom putovanju, ono mora biti prevashodno motivisano religijskim razlozima. Ipak, ovaj oblik turizma nije lako precizno definisati:
 - “Skup odnosa i uslužnih aktivnosti kojima se zadovoljavaju pretežno duhovne, ali i kulturne i socijalne potrebe vernika koje proizilaze iz njihovog religijskog opredeljenja...” (Riječnik turizma, 2001).
- ◆ Većinu religijskih mesta i objekata obilaze i drugi turisti (kulturni turizam), nezavisno od verskih osećanja, što još više otežava diferencijaciju verskog turizma u odnosu na druga turistička kretanja.

- ◆ Iz perspektive pružalaca turističkih usluga hodočasnici jesu turisti i tako ih treba tretirati. I jedni i drugi su potrošači koji na isti način konzumiraju turističke usluge, bez obzira na to što hodočasnici posvećuju deo boravka u destinaciji realizaciji verskih potreba.
- ◆ Strukturno, aktivnosti hodočasnika i turista su slične i podrazumevaju korišćenje istih usluga (prevoz, smeštaj i sl.), pri čemu i hodočasnici mogu praktikovati neke 'tipične' turističke aktivnosti (razgledanje, kupovina suvernira i sl.).
- ◆ Teologija nerado govori o verskom turizmu kao o posebnom obliku turizma; u katoličanstvu i islamu se smatra da bi se prihvatanjem takvog pojma usvojilo i mišljenje da religija može imati i neki drugi smisao, osim religioznog.

- ◆ Ima mišljenja da hodočasnici nisu turisti, tj. da ove dve kategorije putnika imaju suprotne identitete. Tako se turizam i hodočašće vide kao dve krajnje tačke na kontinuumu različitih vrsta putovanja. Polaritet između hodočašća i „klasičnog“ turizma rezultat je odnosa sveto–sekularno, a između ta dva ekstrema moguće su bezbrojne kombinacije. Središnji deo kontinuumu (niti „čisto“ hodočašće, niti „čisti“ turizam) danas se, uglavnom, označava terminom „religijski turizam“.
- ◆ Razlika je, pre svega, na planu motiva. U tom smislu, Cohen (1992) smatra da hodočasnik teži kretanju ka ‘centru’ svoje sopstvene kulture, tj. društva, dok se turista udaljava od njega i usmerava ka zanimljivijem i privlačnijem ‘centru’ neke druge kulture. Hodočasnik sledi verska ubeđenja i na odredištu se ponaša pobožno i smerno, dok turista traži zabavu, razonodu, relaksaciju i često se ponaša hedonistički i raskalašno.

- ◆ Religijski turizam ima još neke specifičnosti u odnosu na druge vrste turističkih kretanja: veoma su zastupljena grupna putovanja, na kojima učestvuju pripadnici iste veroispovesti, u pratnji duhovnika ili stručnog vodiča. Takve aranžmane organizuju specijalizovane turističke agencije ili sama Crkva, odnosno verska organizacija. Među pravoslavnim crkvama jedino Srpska pravoslavna crkva ima i svoju turističku agenciju, tj. turoperatora („Dobročinstvo“).
- ◆ Religijski turizam nema sezonski karakter, budući da je u ovom slučaju koncentracija turista više vezana za određene datume u verskom kalendaru (verski praznici) ili za neke posebne događaje (na primer, dolazak pape u neku zemlju ili sahrana preminulog pape).

- ◆ Vukonić (1990) napominje da je važno uočiti razliku između termina *religijski* i *religiozni* (u stepenu i snazi verovanja i osećanja), čime se bolje utvrđuje kategorija turista–hodočasnika.
- ◆ **Turista–vernik** (*religiozni turista*) ubeđen je u svoje verske stavove i redovno ispunjava verske obaveze. Njegovi motivi za putovanje mogu biti:
 - učešće u verskim svetkovinama;
 - neposredan „susret“ sa svetim mestom;
 - iskazivanje poštovanja određenom svetitelju;
 - poklonjenje moštima svetitelja i očekivanje isceljenja, i
 - upoznavanje temelja svoje vere (pogotovo za one koji žive u drugom verskom okruženju, recimo Jevreji iz inostranstva u poseti Izraelu).

- ◆ **Verski turista** (*religijski*) sličniji je standardnom turisti, a sveta mesta i religijske atrakcije posećuje, pre svega, iz znatiželje. Ovde je, uprkos strukturnoj formi hodočašća, više reč o kulturnom ili edukativnom obliku turizma.
- ◆ Razgraničenje između „čistog“ turizma i hodočašća najteže je u slučaju crkava, katedrala, hramova i drugih religijski značajnih objekata i mesta. Osim religijske funkcije, takve atrakcije imaju i niz drugih.
- ◆ I sam turizam kao fenomen može se videti kao vrsta 'religije', tj. savremenog duhovnog putovanja, koje strukturno i funkcionalno nalikuje na tradicionalno hodočašće: turistički doživljaj predstavlja kontrast svakodnevicu i 'anomiji' u post-modernom društvu. Kao i hodočašće, turističko putovanje nudi doživljaj ličnog 'preobražaja' i osećanje dubokog 'zajedništva' sa drugima (*communitas*).

Nastanak i tipologija religijskih atrakcija

- ◆ U svetu je malo atrakcija koje su same po sebi tako spektakularne, da im nije potreba neka posebna institucionalna podrška.
- ◆ MacCannell smatra da proces nastanka i evolucije atrakcije, što on naziva *proces sakralizacije*, ima cilj da određenu atrakciju izdvoji iz mnoštva drugih (i tako je izdigne u odnosu na slične), a sastoji se iz nekoliko institucionalnih faza. Iako se ovaj proces odnosi na razne vrste atrakcija, posebno je uočljiv u slučaju religijskih objekata:
- ◆ **Imenovanje** (*naming*) je znak da je neki objekat dostojan zaštite, ponekad i posebnim propisom o tome; ova faza uključuje potvrđivanje značaja, često od strane eksperata, kao i posredstvom drugih izveštaja koji svedoče o estetskim, istorijskim ili socijalnim vrednostima objekta;

- ◆ **Uramljivanje** (*framing*) i **uzdizanje** (*elevating*) predstavljaju izlaganje objekta za posetioce tako da im fokusira pažnju na ono što je u 'ramu'; oko objekta se postavlja oficijelna barijera u cilju zaštite (staklena vitrina) ili kako bi mu se 'uvećala' vrednost (reflektor koji osvetljava zgradu ili umetničku sliku);
- ◆ „**Zatvaranje u svetilište**“ (*enshrinement*) je faza kada broj hodočasnika naraste, a objekat stekne reputaciju svetog mesta zbog još veće svetinje koju čuva, na primer grob važne ličnosti (sekularni primer bio bi umetnički muzej sa čuvenim eksponatom, zbog kojeg i turisti koji o izloženoj „svetinji“ malo znaju strpljivo čekaju u redu, katkad i satima, da uđu u „hram umetnosti“).

- ◆ **Mehanička reprodukcija** podrazumeva kreiranje otisaka, fotografija i uzoraka atrakcije, odnosno kopija (suvenira) što pokreće turiste da krenu u potragu za 'originalom';
- ◆ **Socijalna reprodukcija** nastaje kada društvene grupe, naselja ili regioni nazivaju sebe po nekoj svojoj čuvenoj znamenitosti.
- ◆ Empirijska istraživanja drugih autora, na primeru sekularnih atrakcija, pokazuju da se navedene faze mogu odvijati paralelno, kao i da su mehanička i socijalna reprodukcija najteže ostvarive, ali su za uspeh međunarodnih atrakcija glavne faze sakralizacije.

- ◆ Jednu od tipologija dali su Nolan & Nolan (1989):
 - **hodočasnička svetišta** (predstavljaju cilj religijom motivisanih putovanja)
 - **religijske turističke atrakcije** (objekti ili mesta religijskog značaja sa istorijsom i/ili umetničkom vrednošću)
 - **festivali sa religioznom asocijacijom.**
- ◆ Osim arhitektonskog ili umetničkog značaja, svete građevine imaju vrednost i kao mesta od posebnog istorijskog značaja ili zato što su locirane u idiličnom pejzažu (katedrala u Šartru ili ostrvo-opatija Mont Saint Michel u Francuskoj). To mogu biti i objekti koji su nastali iz religioznog osećanja (naprimer, zavet ili zahvalnost za 'čudo' koje se dogodilo), ali ne služe za religijske potrebe.

Hodočašće

- ◆ Hodočašće ima svoje specifičnosti; reč je o fizičkom putovanju koje često, u simboličnom smislu, predstavlja „životno“ putovanje pojedinca, a osim vernika sve više privlače i tzv. spiritualne turiste. U svakom slučaju, hodočašća imaju snažne političke, ekonomske, socijalne i kulturne implikacije, a masovnost ovih kretanja može čak uticati na globalnu privredu i zdravlje.
- ◆ Antropolozi se bave fenomenom hodočašća od kraja 1970-tih. Po njima, reč je o praktikovanju religije koje ljudima omogućava da dospeju u 'liminalno' stanje, tj. da napuste 'okove' profanog života i dožive transformaciju i 'obogaćenje'. Takođe mogu doživeti osećanje 'zajedništva' (*communitas*) sa saputnicima, pri čemu se uobičajena socijalna ograničenja privremeno suspenduju.

◆ Glavni motivi hodočašća:

- Ispunjavanje zapovedi određene religije;
 - Akt pobožnosti na mestu čudesnog ili značajnog događaja;
 - Proces oslobađanja od grehova;
 - Molitva i potraga za izlečenjem od bolesti, tj. isceljenjem (naročito u katolicizmu);
 - Prisustvo molitvi sa religijskim vođom;
 - Prisustvo religijskoj ceremoniji ili predstavi;
 - Porodična religijska ceremonija;
 - Odlazak na mesta gde se u budućnosti očekuju čudesni događaji.
- ◆ Ovoj listi mogu se dodati i aspiracija prema nematerijalističkom načinu života, osećanje altruizma (pomagati drugima), kao i spremnost na teškoće u cilju ostvarenja duhovnih ciljeva.

◆ Odredišta (destinacije) hodočašća:

- Svetilišta posvećena svecima (nose njihovo ime ili se čuvaju mošti).
- *Ex-voto* (izgrađena posle spasenja od neke nesreće i predstavljaju izraz zahvalnosti).
- Svetilišta pobožnosti (izgrađena dobrom voljom ljudi i nisu povezana sa čudima ili neobičnim događajima).
- Svetilišta čuda (obično na mestu gde se dogodilo neko iscelenje).
- Svetilišta prenetih relikvija i ikona (kada se u novu crkvu prenesu stare relikvije).
- Osnovana svetilišta (na mestu gde se dogodilo nekakvo čudo).
- Svetilišta ukazanja (gde se „ukazao“ Isus Hrist, Bogorodica ili neko drugi).

Hodočašće u katočanstvu

- ◆ Karakteristično je hodočašće u mesta ukazanja Bogorodice: Lurd (Francuska), gde je ova praksa počela 1858. i Fatima (Portugalija), od 1917. godine. Danas u mnogim zemljama postoji veći broj svetih mesta u koja dolaze hodočacnici (Rim, Santiago de Compostela, Loretto, Einsiedeln, Szestochowa, Guadalupe itd.).
- ◆ Poseban primer je Međugorje (BiH), koje je postalo ne samo verski, već i sociološki, društveno-ekonomski i turistički fenomen. U pitanju je mesto tzv. marijanskih ukazanja, gde je prikazanje Device Marije prvi put zabeleženo 1981. godine, a međunarodni ugled rastao je zapanjujuće brzo. Organizovano je turističko društvo, građeni su smeštajni kapaciteti, lokalno stanovništvo uključilo se u pružanje usluga sve brojnim posetiocima.

*Primer: Santiago de Compostela
(vidi umetak na str. 120)*

Hodočašće u pravoslavlju

- ◆ Za pravoslavne vernike, centralno mesto hodočašća je Jerusalim. Opstala je tradicija da vernik koji poseti „Sveti grob“ u nedelji pred Vaskrs dobija dodatak prezimenu „hadži“.
- ◆ Pravoslavni vernici, ali samo oni muškog pola, odlaze i na grčki Atos (Sveta gora), nazvan po istoimenoj planini koja se uzdiže nad Egejskim morem. U manastirskom kompleksu, koji sačinjava dvadeset pravoslavnih manastira, postoji i po jedan srpski (Hilandar), ruski i bugarski.
- ◆ Zanimljivo je da ženama nije dozvoljen pristup u ovu staru monašku zajednicu, pa čak ni brod na kome ima žena ne sme prilaziti obali na manje od 500 m.

Hodočašće u hinduizmu

- ◆ U hinduizmu hodočašće ima veliki značaj. *Kumbh Mela* je najmasovnije religijsko okupljanje na svetu (2007. godine učestvovalo preko 70 miliona vernika), najsvetije hodočašće koje se odigrava na nekoliko lokacija u Indiji, u razmaku od tri, šest i dvanaest godina.
- ◆ Tako, svakih 12 godina prema gradu Allahabadu kreću ogromne mase vernika kako bi se okupale u vodi Svete reke, koja je simbol beskonačnog života. Tu je i „najsvetiji grad Indije“ Benares ili Varanasi (severna Indija), na reci Gang, mesto gde svaki Hindu želi da umre, kako bi se njegov pepeo prosuo u svetu reku. Benares, sa preko 2.000 hramova, poznat je i kao „lotos sveta“. Značajna sveta mesta budizma i hinduizma su i Lumbina, Leshan i Mandalay, a za vernike tibetanskog budizma – Lasa.

Hodočašće u islamu

- ◆ *Hadž*, u verskoj biti, znači žrtvovanje samog sebe, kao i kretanje prema Alahu. Za razliku od hrišćanstva, *Meka* (Saudijska Arabija) ne predstavlja mesto iskupljenja, spasa ili, pak, isceljenja. Prema Islamu, ona je mesto gde se odaje poštovanje Alahu. Ova vera ugradila je hodočašće u temelje svog učenja i unela određenu strogost, tj. obavezu njegovog izvršenja i propisala načine i vreme hadža.
- ◆ Inače, prema odredbama šerijata (islamskog prava), jedan vernik može zameniti na hadžu drugog vernika ako je ovaj sprečen. Muslimanski mistik i mučenik Al-Hallaj učio je da svrha ljudskog biće jeste sjedinjenje s Bogom, a on nije u predmetima i obredima nego u samom čoveku. Stoga, ako je vernik sprečen da ide na hadž, može to učiniti uz pobožne meditacije čak i u sopstvenoj kući.

DUHOVNI TURIZAM

- ◆ Kod hodočašća su nejasne granice između religioznog i duhovnog.
- ◆ Neki autori ističu da se polako ali sigurno odigrava spiritualna revolucija, tj. da **sekularna duhovnost prevazilazi tradicionalnu religiju**. Zapadni psiholozi, na primer Freud, verovali su da religija ima štetno dejstvo na emocionalno zdravlje pojedinca. Drugi, pak, poput Junga smatrali su da je duhovnost suština onoga što ljudsko biće treba da bude.
- ◆ Reč duhovnost (spiritualnost) potiče iz latinskog, a odnosi se na starogrčku reč *'pnevma'* (dah, esencija života, duša). Spiritualnost nije ograničena na 'istraživanje onoga što je eksplicitno religiozno', već je holistički koncept; duhovni doživljaj ima više aspekata – psihološki, telesni, istorijski, politički, estetski, intelektualni itd.

- ◆ Davie (1994) opisuje spiritualnost kao '*verovanje bez pripadanja*', što je karakteristično za individualistička društva. Sociološka istraživanja pokazuju da razvoj društva koje je pretežno individualističko povećava socijalnu alijenaciju (otuđenje), što rezultira i većom potrebom za traženjem duhovne utehe.
- ◆ Timothy (2011) naziva spiritualna turistička putovanja „hodočašćima Novog doba“ (*New Age pilgrimages*) i njihove začetke vezuje za 50-te i 60-te godine 20. veka. Naročito su popularna u Velikoj Britaniji, SAD, Zapadnoj Evropi i Japanu. Njihovi učesnici ne pripadaju zvaničnoj religiji, a cilj im je jačanje sopstvene duhovnosti i ostvarenje harmonije sa prirodom. Oni su posvećeni putnici, istražuju mesta koja odišu duhovnom snagom i poznata su po fascinantnoj prirodi, zemaljskoj energiji ili starim duhovnim tradicijama.

Religiozni turisti	Spiritualni turisti
Pripadaju određenoj religiji/verskoj grupi	Obično imaju empatiju za razne religije
Zainteresovani za religiozno prosvetljenje	Zainteresovani za lični duhovni razvoj
Uživaju u poseti religijskim mestima	Uživaju u duhovnim ili mističnim pejzažima
Naklonost prema drugim religioznim turistima i lokalnoj zajednici	Traže interakciju sa lokalnim zajednicama i autohtonim rezidentima
Učesnici u ritualizovanom ponašanju	Mogu se uključiti u rituale i ceremonije
Kao krajnji cilj traže religiozno jedinstvo ili spasenje	Nadaju se 'pomirenju' tela, misli i duha.

- ◆ Verski i duhovni turizam su bliski što se tiče aktivnosti turista, ali motivacija može biti različita.
- ◆ Duga je istorija putovanja koja pomažu duhovno prosvećenje, ali u postmodernim društvima ove motivacije su sve više sekularne, tj. nereligiozne prirode.
- ◆ Magyar (2008) je sastavio listu najpopularnijih destinacija spiritualnog turizma na osnovu relevantnih veb sajtova: **Jerusalim (Izrael) • Meka (S. Arabija) • Vatikan i Rim • Tibet, Nepal i Mount Everest • Benares (Indija) • Macchu Picchu (Peru) • Egipat • Mount Fuji (Japan)...**
- ◆ Zanimljivo je da u toj listi postoji i Aljaska (SAD), koja je više primer za turizam u prirodi. Ipak, za mnoge nereligiozne turiste duhovnost se može pronaći u raznim alternativnim mestima (npr. priroda i pejzaž).